

Jelena Niškanović¹

JZU Institut za javno zdravstvo Republike Srpske,
BiH

Nebojša Petrović²

Odeljenje za psihologiju,

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Originalni naučni članak

UDK: 323.1:343.222.7

316.752:343.297

Primljen: 01.07.2015

DOI: 10.2298/SOC1601072N

ETNIČKI IDENTITET I PATRIOTIZAM KAO PREDIKTORI PRIHVATANJA KOLEKTIVNE KRIVICE

Ethnic identity and patriotism as predictors of collective guilt acceptance

APSTRAKT: Kolektivna krivica predstavlja emociju koja se javlja i dijeli među članovima grupe uslijed suočavanja sa zločinima i nemoralnim aktivnostima koje je vlastita grupa počinila pripadnicima drugih grupa. Navedena grupna emocija se dovodi u vezu sa razvijanjem i obnavljanjem narušenog odnosa sa viktimiziranom grupom, traženjem oprost a i reparacijom prema grupi koja je iz sukoba izašla oštećena. U ovom radu ćemo se baviti ispitivanjem odnosa etničke identifikacije i prihvatanja kolektivne krivice, kako bismo utvrdili na kojem nivou etnički identitet doprinosi prihvatanju kolektivne krivice. Istovremenom, osvrnućemo se na uticaj posrednih mehanizama u vidu slijepog i konstruktivnog patriotizma na odnos etničkog identiteta i kolektivne krivice. Istraživanje je provedeno u kontekstu postojećih međuetničkih odnosa i interpretacije proteklih ratnih dešavanja u BiH, među stanovništvom srpske nacionalnosti.

Utvrđen je negativan odnos etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice, tačnije, među osobama sa najnižim i najvišim nivoom etničke identifikacije je najmanji nivo prihvatanja kolektivne krivice u poređenju sa osobama sa srednjim nivoom etničke identifikacije. Slijepi patriotizam ima moderirajući uticaj u odnosu etničkog identiteta i kolektivne krivice, sa povećanjem nivoa slijepog patriotizma dolazi do jačanja negativnog uticaja etničkog identiteta na prihvatanje kolektivne krivice. Prisutan je indirektni uticaj konstruktivnog patriotizma na odnos etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice sa relativno malim efektom. Dobijeni rezultati potvrđuju značaj grupne pripadnosti na prihvatanje kolektivne krivice, ali do određenog nivoa koji omogućava suočavanje sa zločinima počinjenim od strane pripadnika vlastite grupe.

KLJUČNE RIJEČI: prihvatanje kolektivne krivice, etnički identitet, slijepi i konstruktivni patriotizam.

1 jelena.niskanovic@gmail.com

2 npetrovi@f.bg.ac.rs

ABSTRACT: *Collective guilt is a group emotion, developed and shared between group members as a result of dealing with past misdeeds committed by members of own group. Collective guilt is associated with restitution, reparation and forgiveness seeking toward victimised group.*

This paper will examine relationship between ethnic identity and collective guilt acceptance, so we can determine relationship between different levels of ethnic identification and collective guilt acceptance. Also, it will be examined indirect effect of blind and constructive patriotism on relationship of ethnic identification and collective guilt acceptance. Survey was conducted in the context of existing interpretations of past war in Bosnia and Herzegovina, among persons of Serb ethnic group.

There is negative relationship between ethnic identity and collective guilt acceptance, indicating that collective guilt is higher for middle identifiers in comparison with low and high identifiers. Blind patriotism has moderate effect between ethnic identity and collective guilt acceptance, with higher level of blind patriotism negative influence of ethnic identity on collective guilt acceptance is stronger. There is indirect effect of constructive patriotism between ethnic identity and collective guilt acceptance with relatively small effect. Given results indicating importance of ethnic identification on developing collective guilt acceptance but only to the certain level which allows dealing with responsibility regarding actions committed by members of own group.

KEYWORDS: collective guilt acceptance, ethnic identity, blind and constructive patriotism.

Uvod

Kolektivna krivica, posmatrano sa socio-psihološkog aspekta, predstavlja emociju na nivou grupe koja se razvija uslijed suočavanja sa zločinima i nemoralnim djelima koja je vlastita grupa počinila pripadnicima drugih grupa (Branscombe i Doosje, 2004: 3). Uslijed razvijenog osjećaja grupne pripadnosti, kolektivna krivica se može razviti među članovima društva koji nisu direktno učestvovali u činjenju zločina. Branscombe, Slugoski i Kappen (2004) navode nekoliko bitnih preduslova za razvoj kolektivne krivice; osoba mora da se kategoriše kao pripadnik grupe, da se suoči sa počinjenim zločinima, da prizna da su učinjena nemoralna djela, te da ima izražen stav da je grupna odgovornost/krivica moguća zbog zločina počinjenih od strane njenih pojedinih predstavnika (Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004: 18; Mallett i Swim, 2007: 58, 59). Brojna istraživanja ističu da kolektivna krivica podstiče prosocijalno ponašanje, motivišući aktivnosti u cilju poboljšanja položaja žrtava, te transformišući stavove na nivou grupe sa ciljem prevazilaženja grešaka nastalih u prošlosti (Branscombe, Doosje, 2004: 7; Iyar, Leach i Pedersen, 2004: 269; Gunn i Wilson, 2011: 1475; Riek, Root Luna, Schnabelrauch, 2014: 753).

Socijalni identitet i vezanost za grupu putem dijeljenih uvjerenja, stavova i interpretacije značajnih događaja čine bitan preduslov za razvoj i dijeljenje

emocija među članovima socijalne grupe (Fischer i Manstead, 2010: 463; Smith, 1993. prema Salmela, 2014: 165; Thomas, McGarty i Mavor, 2009: 313). Pored značajnog uticaja socijalnog identiteta i grupne vezanosti na razvoj grupnih emocija, istraživanja odnosa socijalnog identiteta i kolektivne krivice daju oprečne rezultate. Doosje, Branscombe, Spears i Manstead (1998: 880, 2004: 98) ističu da izražena nacionalna identifikacija sa vlastitom grupom umanjuje doživljaj kolektivne krivice prilikom suočavanja sa negativnim istorijskim činjenicama u pogledu odnosa vlastitog naroda prema drugim grupama, za razliku od pripadnika društva čija nacionalna identifikacija je nižeg intenziteta. Klein, Licata i Pierucci (2011: 567) su utvrdili da je nivo prihvatanja kolektivne krivice nizak među osobama sa visokom i niskom nacionalnom identifikacijom, dok je nivo prihvatanja kolektivne krivice najizraženiji među osobama sa umjerenim nivoom nacionalne identifikacije. Za razliku od prethodnih razmatranja koja ističu da niska i visoka nacionalna identifikacija umanjuje prihvatanje kolektivne krivice (Doosje, Branscombe, Spears, Manstead, 2004: 98; Klein, Licata i Pierucci, 2011: 567), Roccas, Klar i Liviatan (2004) smatraju da visoka nacionalna identifikacija može podstaknuti prihvatanje kolektivne krivice nazivajući navedeni efekat „paradoksom grupne identifikacije” (Roccas, Klar i Liviatan, 2004: 138). Prema pomenutim autorima, u osnovi osjećaja kolektivne krivice leži odgovornost koju članovi grupe osjećaju uslijed nedjela učinjenih od pojedinih članova svoje grupe, tako da osobe koje nisu snažno identifikovane za vlastitu grupu neće razviti osjećaj odgovornosti i kolektivne krivice za nedjela učinjena od strane njenih pripadnika.

Krivica, kako na individualnom tako i na grupnom nivou, predstavlja neprijatno emocionalno stanje koje se prevazilazi putem postupaka usmjerenih na izbjegavanje suočavanja sa odgovornošću (Iyer, Wayne Leach i Pedersen, 2004: 271; Doosje, Branscombe, Spears, Manstead, 2004: 25, 98). Osobe sa visokim nivoom nacionalne identifikacije mogu izbjegavati suočavanje sa zločinima prošlosti, jer njihovo ispoljavanje ugrožava pozitivnu sliku vlastite socijalne grupe. Velika je vjerovatnoća da će se kod osoba sa visokom nacionalnom identifikacijom javiti mehanizmi poricanja i opravdavanja počinjenih zločina (Miron, Branscombe i Biernat, 2010; prema Klein i sar., 2011: 564;) prije nego kod osoba sa nižim intenzitetom nacionalne vezanosti. Pojedini autori ističu da je visoka vezanost za vlastitu grupu bitan preduslov za razvijanje grupne emocije, pa tako i kolektivne krivice (Roccas, Klar i Liviatan, 2004: 138), što navodi na mogućnost da različit nivo etno-nacionalne vezanosti utiče na spremnost suočavanja sa zločinima prošlosti i na prihvatanje kolektivne krivice.

Razmatrajući faktore koji mogu da determinišu odnos nacionalne vezanosti i prihvatanja kolektivne krivice Klandermans, Werner i Doorn (2008) su utvrdili da nivo kolektivne krivice varira među osobama sa izraženim nacionalnim identitetom u zavisnosti od zastupljenosti liberalne, tj. konzervativne političke ideologije. Najveći nivo kolektivne krivice je zastupljen među osobama sa visokom nacionalnom identifikacijom i istaknutom liberalnom političkom ideologijom, dok je najniži nivo kolektivne krivice prisutan među osobama sa izraženom nacionalnom identifikacijom i konzervativnom političkom ideologijom (Klandermans, Werner i Doorn, 2008: 345). Posmatrajući različite

ideološke komponente etno-nacionalne vezanosti postavlja se pitanje: na koji način patriotizam utiče na ispoljavanje kolektivne krivice, ali i na odnos navedene grupne emocije i etničke vezanosti. Patriotizam predstavlja bitan aspekt grupne vezanosti, te predstavlja pozitivnu identifikaciju i emocionalnu povezanost sa vlastitim narodom i zemljom. Multidimenzionalnu karakteristiku patriotizma je definisao Staub (2003), ističući teorijsku razliku slijepog i konstruktivnog patriotizma. U osnovi oba vida patriotizma leži snažna, pozitivna povezanost sa vlastitim narodom, s tim što slijepi patriota odbacuje bilo koji vid kritike upućen na račun vlastitog naroda smatrajući to izdajom, dok su konstruktivne patriote otvorene u pogledu kritikovanja postupaka koji se sprovode u ime nacije, a za koje smatraju da krše osnovne nacionalne vrijednosti i dugoročne interese (Staub, 2003: 498). Hermann i Schmidt (1995:294) ističu da etnocentrizam učvršćuje identitet i olakšava distanciranje od drugih etničkih grupa, dovodeći ga u vezu sa slijepim patriotizmom koji podržava i destruktivne postupke pripadnika vlastite nacije. Za razliku od etnocentrizma, konstruktivni patriota je lojalan vlastitoj naciji, ali uz kritičko preispitivanje destruktivnih nastojanja pripadnika vlastite grupe (prema Kuljić, 2002: 134). Nakon raspada Jugoslavije i ideala međuetničkog zajedništva, na području Balkana, posebno među etničkim grupama u Bosni i Hercegovini, dominira etnocentrizam tj. slijepi patriotizam kao vid izrazite, nekritične vezanosti za vlastitu etničku grupu.

Polazeći od navedenih teorijskih karakteristika patriotizma, bilo bi značajno utvrditi u kojoj mjeri navedeni aspekt nacionalne vezanosti za srpski narod i Republiku Srpsku (entitet sa dominantnim srpskim stanovništvom) determiniše odnos etničke vezanosti i prihvatanja kolektivne krivice za zločine počinjene ka Bošnjacima. Socijalni identitet i osjećaj pripadnosti čine bitan preduslov razvoja osjećaja krivice, dok različiti aspekti patriotizma odražavaju prirodu grupne vezanosti i (ne)spremnosti preispitivanja grupnih postupaka, kao bitnih preduslova prihvatanja ili izbjegavanje kolektivne krivice. Možemo pretpostaviti da konstruktivni patriotizam, kao bitan dio etno-nacionalne identifikacije, potencijalno može podstaći prihvatanje kolektivne krivice uslijed kritičkog preispitivanja postupaka vlastite grupe, dok različiti nivoi slijepog patriotizma mogu uticati na negativan odnosa etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice. Cilj ovog rada jeste da ispita odnos i uticaj etničkog identiteta, slijepog i konstruktivnog patriotizma na ispoljavanje kolektivne krivice, ali i da pokuša utvrditi na koji način različiti aspekti patriotizma utiču na odnos etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice, determinišući tako potencijalne mehanizme koji posreduju odnosu etničkog identiteta i navedene grupne emocije.

Metod

Uzorak i procedura istraživanja

Ciljnu grupu istraživanja su činile osobe srpske etničke pripadnosti koje su ujednačene prema dvije starosne kategorije, mlađu generaciju koja je rođena neposredno nakon rata i koja je u vrijeme sprovođenja istraživanja imala između 17 i 21 godinu (osobe rođene u periodu od 1993. do 1997. godine) i

stariju generaciju čiji pripadnici su početkom ratnih dešavanja na području BiH imali minimalno 15 i više godina starosti (osobe rođene prije 1977. godine). Obuhvaćeno je ukupno 406 ispitanika, 203 osobe koje pripadaju starijoj generaciji (AS = 51,18, SD = 8,54, min = 37, max = 75) i 203 osobe koje pripadaju mlađoj generaciji (AS = 18,88, SD = 1,13, min = 17, max = 21). Istraživanje je sprovedeno u drugoj polovini 2014. godine na području grada Banja Luka. U istraživanju je primijenjen prigodni uzorak, prilikom uzorkovanja se koristio pristup snježne grudve (snowballing), tako da su ispitanici jedni druge regrutovali za učešće u istraživanju sve sa ciljem dostizanja željenog broja ispitanika koji imaju slične karakteristike (da žive na području grada Banja Luka, da pripadaju jednoj od dvije ciljne starosne kategorije i da su srpske nacionalnosti). Jedan dio ispitivanja obavljen je u prigodno odabranim odjeljenjima završnih razreda srednjih škola, te među studentima prve i druge godine fakulteta društvenih usmjerenja. Učešće u istraživanju je bilo dobrovoljno i anonimno, tako da su svi ispitanici popunili identičnu formu upitnika. U ovom radu su predstavljeni rezultati istraživanja na cjelokupnom uzorku ispitanika.

Varijable i instrumenti

U istraživanju je primjenjeno nekoliko standardizovanih mjernih skala, od kojih su neke konstruisane po ugledu na već korištene mjerne instrumente. U statusu zavisne varijable se javlja prihvatanje kolektivne krivice, dok su nezavisne varijable pol, starost, etnički identitet, te slijepi i konstruktivni patriotizam.

Skala prihvatanja kolektivne krivice se sastoji od 8 tvrdnji, putem kojih se procjenjuje prisustvo osjećaja krivice i odgovornosti za zločine počinjene prema Bošnjacima u proteklom ratu na petostepenoj skali Likertovog tipa (npr. *Ponekad osjetim krivicu zbog loših stvari koje je moj narod učinio tokom proteklog rata, Iako nisam nikome lično naudio/la, osjećam odgovornost za zločine i patnje Bošnjaka*). Skala je konstruisana po ugledu na slične i već primjenjene skale kolektivne krivice (Branscombe, Slugoski i Kappen 2004: 20; Doosje i sar. 1998, Swim i Miller 1999, prema Caouette, 2003: 158; Brown i sar. 2008, Brown i Čehajić, 2008, Dumunt i Waldzus, 2009, prema Clarke, 2011: 47). Veće vrijednosti, dobijene sumiranjem odgovora na skali, upućuju na veću zastupljenost kolektivne krivice i obratno, dok se teorijski raspon skale kreće od 8 do 40. Skala je pokazala zadovoljavajući nivo pouzdanosti (Kronbahovo alfa-,898).

Skala etničke (nacionalne) identifikacije se sastoji od 9 tvrdnji na kojima su ispitanici izražavali svoj stepen (ne)slaganja u odnosu na tvrdnje koje se odnose na osjećaj pripadnost srpskom narodu na petostepenoj skali Likertovog tipa (npr. *Volim svoj narod, Vrlo sam ponosan/na što sam Srbin-Srpkinja*). Skala je nastala po ugledu na tvrdnje koje su primjenili Matera, Giannini, Blanco i Smith (2005: 87) za mjerenje nacionalnog/etničkog identiteta. Veće vrijednosti, dobijene sumiranjem odgovora na skali, upućuju na veću etničku vezanost za srpski narod i obratno. U navedenom istraživanju skala je pokazala visok nivo pouzdanosti (Kronbahovo alfa-,917).

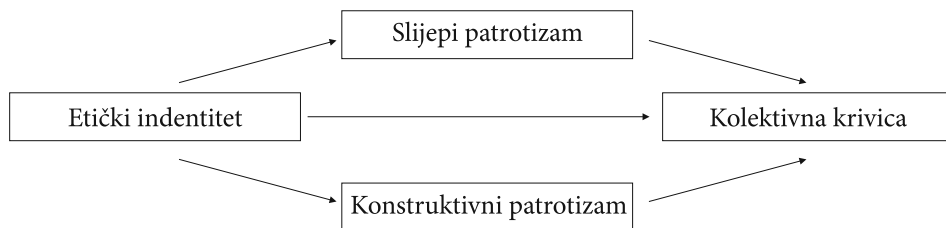
Skala slijepog i konstruktivnog patriotizma se sastoji od 10 tvrdnji putem kojih se mjere dva navedena aspekta patriotizma na petostepenoj Likertovoj skali.

Skala se sastoji od 5 tvrdnji putem kojih se mjeri slijepi patriotizam (npr. *Uvijek bih podržao svoju zemlju bila ona u pravu ili ne, Ma kakva da je, podržavam politiku Republike Srpske iz prostog razloga jer je to politika moje zemlje*) i 5 tvrdnji putem kojih se mjeri konstruktivni patriotizam (npr. *Ako kritikujemo Republiku Srpsku to radimo zbog ljubavi prema svojoj zemlji, Ja se protivim nekim političkim odlukama naše vlade zato što brinem o svojoj zemlji i njenom poretku*) (Schatz, Staub, Lavine, 1999: 155). Sumiranjem odgovora dobijaju se vrijednosti na navedenim supskalama, tako da veća vrijednost upućuje na veću zastupljenost slijepog/konstruktivnog patriotizma i obratno. Vrijednosti dobijene na navedenim supskalama će se koristiti kao pojedinačne varijable. U navedenom istraživanju supskala konstruktivnog patriotizma je pokazala zadovoljavajući nivo pouzdanosti (Krombahovo alfa–,858) kao i supskala slijepog patriotizma (Krombahovo alfa–,783).

Statistička obrada

Za utvrđivanje povezanosti istraživačkih varijabli primjenjen je Pirsonov linearni koeficijent korelacije. Prilikom utvrđivanja odnosa etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice primjenjena je univarijantna analiza varijanse (ANOVA). Hijerarhijska linearna i nelinearna regresija je primjenjena prilikom utvrđivanja predikcije kolektivne krivice u zavisnosti od etničkog identiteta, slijepog i konstruktivnog patriotizma. Za utvrđivanje odnosa etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice putem posrednih varijabli tj. slijepog i konstruktivnog patriotizma primjenjena je moderaciona i medijaciona analiza (Preacher i Heyes, 2004: 720; Heyes, 2009:417). Prilikom statističke analize korišten je statistički softver SPSS 16.0 (Statistical Package for Social Science). Na slici 1 je prikazan ispitivan odnos glavnih istraživačkih varijabli.

Slika 1. Grafički prikaz ispitivanog odnosa varijabli etnički identitet, slijepi, konstruktivni patriotizam i kolektivna krivica

Rezultati

Na početku rezultata predstavljena je povezanost istraživačkih varijabli, te je ispitivan odnos etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice primjenom univarijantne analize varijanse (ANOVA). Nakon toga su predstavljeni rezultati regresione analize kako bi se utvrdio uticaj etničkog identiteta, slijepog i

konstruktivnog patriotizma na prihvatanja kolektivne krivice. U zadnjem dijelu rezultata predstavljena je medijaciona i moderaciona analiza odnosa etničkog identiteta i kolektivne krivice posredstvom slijepog i konstruktivnog patriotizma.

U donjoj tabeli prikazane su vrijednosti Pirsonovog linearnog koeficijenta korelacije istraživačkih varijabli koji pokazuje statistički značajnu i pozitivnu povezanost slijepog, konstruktivnog patriotizma i etničkog identiteta, te značajnu i pozitivnu povezanost konstruktivnog patriotizma i prihvatanja kolektivne krivice, dok je prisutna negativna i značajna povezanost slijepog patriotizma i prihvatanja kolektivne krivice. Prisutna je vrlo niska, negativna i statistički neznčajna povezanost etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice.

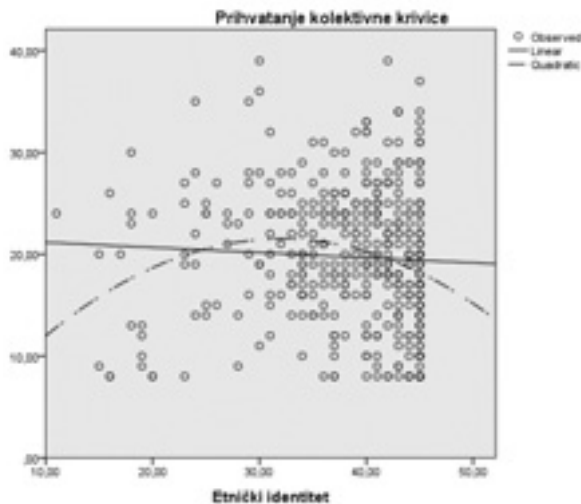
Tabela 1. Koeficijent korelacije između istraživačkih varijabli

	1	2	3	4	5	AS (SD)
1. Pol	-					
2. Starost	,211**	-				34,98(17,28)
3. Etnički identitet	,058	,226**	-			38,26(7,13)
4. Prihvatanje kolektivne krivice	-,070	,118*	-,054	-		19,74(6,65)
5. Slijepi patriotizam	,088	,232**	,568**	-,169**	-	15,13(4,94)
6. Konstruktivni patriotizam	,169**	,203**	,426**	,100*	,235**	20,23(3,28)

**-p <,01, *-p <,05

S obzirom da odsustvo izraženog lineranog koeficijenta korelacije, ne znači nužno da među varijablama ne postoji povezanost (Miles i Shevlin, 2001: 192), ispitan je nelinearni koeficijent korelacije. Nelinearni efekat etničkog identiteta na prihvatanje kolektivne krivice je nizak, ali statistički značajan ($F=8,205$, $p<0,001$) ukazujući da nivo prihvatanja kolektivne krivice raste sa porastom nivoa etničke identifikacije, ali do određenog nivoa, te sa daljim rastom etničke identifikacije prihvatanje kolektivne krivice počinje da opada (Slika 1).

Slika 1. Nelinearni i linerani odnos etničkog identiteta i kolektivne krivice

S obzirom na izrazitu zastupljenost visoke etničke identifikacije na uzorku ovog istraživanja, što je vidljivo na gornjem grafičkom prikazu, primijenjena je univarijantna analiza varijanse, kako bi se dodatno ispitaio odnos između nivoa etničke identifikacije i prihvatanja kolektivne krivice. Ispitanici su prema vrijednostima na skali etničke identifikacije podijeljeni u četiri grupe (9–23: nizak nivo etničke identifikacije; 24–32: srednji nivo etničke identifikacije, 33–38: visok nivo etničke identifikacije, 39–45: veoma visok nivo etničke identifikacije).

Utvrđena je statistički značajna razlika u nivou prihvatanja kolektivne krivice među različitim nivoima etničke identifikacije $F(3, 402)=4,318, p<0,01$. Naknadna poređenja putem LSD testa ukazuju da se srednja vrijednost prihvatanja kolektivne krivice kod osoba sa niskim nivoom etničke identifikacije značajno razlikuje od srednje vrijednosti prihvatanja kolektivne krivice kod osoba sa srednjim i visokim nivoom etničke identifikacije, dok se nivo prihvatanja kolektivne krivice kod osoba sa srednjim nivoom etničke identifikacije značajno razlikuje od nivoa prihvatanja kolektivne krivice kod osoba sa veoma visokim nivoom etničke identifikacije. Osobe sa srednjim nivoom etničke identifikacije imaju najveći nivo prihvatanja kolektivne krivice, a osobe sa niskim i veoma visokim nivoom etničke identifikacije najmanje prihvataju kolektivnu krivicu.

Tabela 2. Prihvatanje kolektivne krivice prema nivou etničke identifikacije

Nivo etničke identifikacije	N	AS	SD
Nizak (9–23)	23	16,70	7,69
Srednji (24–32)	46	22,32	6,81
Visok (33–38)	94	20,23	5,42
Veoma visok (39–45)	243	19,34	6,82
Total	406	19,74	6,65

Primjenom hijerarhijske višestruke regresije utvrđeno je da u drugom modelu svi prediktori daju jedinstven značajan doprinos prihvatanju kolektivne krivice izuzev etničkog identiteta, te je u posljednjem modelu dodana kvadrirana varijabla etničkog identiteta koja je potvrdila prisustvo statistički značajnog nelinearnog odnosa etničkog identiteta i kolektivne krivice. Uticaj etničkog identiteta na prihvatanje kolektivne krivice je statistički značajan i negativan.

Tabela 3. Hijerarhijska višestruka regresija predikcije kolektivne krivice

	Model 1	Model 2	Model 3
	B (SE)	B (SE)	B (SE)
Pol	-1,406 (,699)*	-1,527(,689)*	-1,289 (,683)
Starost	,054(,019)**	,065 (,020)**	,063 (,019)**
Etnički identitet		-,023(,059)	1,095 (,333)**
Slijepi patriotizam		-,293(,080)**	-,274 (,079)**
Konstruktivni patriotizam		,291(,111)**	,269(,014)*
Etnički identitet-kvadriran			-,017 (,005)**
Korigovano R ²	,024**	,079**	,105**
Promjenjeno R ²		,055**	,026**

**– $p<,01$, *– $p<,05$, B– nestandardizovani beta koeficijent

Za ispitivanje mogućeg prisustva posrednog uticaja varijabli slijepog i konstruktivnog patriotizma između etničkog identiteta i kolektivne krivice primijenjena je moderaciona analiza. Utvrđeno je da slijepi patriotizam ima značajan moderirajući efekat između etničkog identiteta i kolektivne krivice. Među osobama sa najnižim nivoom slijepog patriotizma nije prisutan značajan uticaj etničkog identiteta na prihvatanje kolektivne krivice ($B=,0994$, $t=1,6465$, $p=0,1004$), dok je kod osoba sa srednjim ($B=-,1350$, $t=1,9853$, $p=0,0478$) i visokim ($B=-,3695$, $t=-3,5502$, $p=0,0004$) vrijednostima slijepog patriotizma prisutan statistički značajan, negativan uticaj etničkog identiteta na prihvatanje kolektivne krivice.

Tabela 4. Moderirajući uticaj slijepog patriotizma između etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice

	B	SE (B)	T	p	95% CI	
					LL	UL
Slijepi patriotizam	-,2085	,0835	-2,4978	0,013	-,3725	-,0444
Etnički identitet	-,1350	,0680	-1,9853	0,048	-,2687	-,0013
Etnički identitet x slijepi patriotizam	-,0474	,0103	-4,5860	0,000	-,0678	-,0271

B- nestandardizovani beta koeficijent, LL- donja granica, UL- gornja granica

U tabeli 5 možemo uočiti da nije prisutan moderirajući efekat konstruktivnog patriotizma u odnosu etničkog identiteta i kolektivne krivice, a svaka od pojedinačnih varijabli u navedenom regresionom modelu ima značajan uticaj na prihvatanje kolektivne krivice.

Tabela 5. Moderirajući uticaj konstruktivnog patriotizma između etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice

	B	SE (B)	t	p	95% CI	
					LL	UL
Konstruktivni patriotizam	,2220	,1137	1,9528	0,052	-,0015	,4456
Etnički identitet	-,1556	,0596	-2,6134	0,009	-,2727	-,0386
Etnički identitet x konstruktivni patriotizam	-,0293	,0198	-1,4761	0,1407	-,0682	,0097

B- nestandardizovani beta koeficijent, LL- donja granica, UL- gornja granica

Sa druge strane, konstruktivni patriotizam ima značajan indirektni (medijacioni) efekat u odnosu etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice, $B=0,0598$, CI ($,0169$ -, 1059), sa relativno malim efektom $\kappa^2=0,0588$, 95% CI ($,0157$ -, 1022).

Diskusija

Teorijska razmatranja razvoja grupnih emocija ističu značaj socijalnog identiteta i grupne pripadnosti kao polazne osnove za razvoj i dijeljenje emocije među članovima grupe (Fischer i Mansead, 2010: 463; Smith, 1993. prema

Salmela, 2014: 165; Thomas, McGarty i Mavor, 2009:313). Što je značajnija grupna pripadnost to je veća vjerovatnoća da će doći do razvoja emocija koje proizilaze iz iskustva grupne pripadnosti, ipak smatra se da je vjerovatnoća veća ukoliko je riječ o pozitivnim emocijama kao što su ponos ili sreća, dok je situacija obrnuta prilikom javljanja negativnih emocija kao što je, između ostalih, krivica (Doosje, Branscombe, Spears i Manstead, 2004:99). Rezultati ovog istraživanja ukazuju da osobe sa srednjim nivoom etničke identifikacije imaju najveći nivo prihvatanja kolektivne krivice, za razliku od osoba sa niskim i visokim nivoom etničke identifikacije. Dobijeni rezultati su identični istraživanju Klein, Licata i Pierucci (2001) na uzorku belgijskih studenata, a gdje je takođe utvrđeno da osobe sa srednjim intenzitetom nacionalne vezanosti najviše prihvataju kolektivnu krivicu, u poređenju sa osobama sa niskim i visokim nivoom nacionalne vezanosti. Navedeni nalazi ukazuju na značaj osjećaja pripadnosti za vlastitu socijalnu grupu, na razvoj grupne emocije kao što je kolektivna krivica (Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004: 18), s tim da nivo prihvatanja kolektivne krivice varira zavisnosti od nivoa etničke identifikacije. Iako se osobe sa niskim nivoom etničke identifikacije kategorišu kao pripadnici grupe, sebe ne vide kao njene tipične članove, te je njihova emocionalna vezanost za grupu manja u odnosu na visoko identifikovane članove grupe (Leeuwen, Dijk, Kaynak, 2013: 782), što ishoduje niskim nivoom prihvatanja kolektivne krivice među nisko identifikovanim članovima grupe. Nizak nivo prihvatanja kolektivne krivice kod osoba sa visokim nivoom etničke identifikacije odgovara nalazima sličnih istraživanja (Doosje, Branscombe, Spears, Manstead, 1998: 880; 2004: 98; Klein, Licata i Pierucci, 2011: 567), koja su utvrdila da su osobe sa visokim nivoom nacionalne identifikacije sklone izbjegavanju kolektivne krivice nasuprot osoba sa nižom nacionalnom identifikacijom. Osobe sa izraženom etničkom identifikacijom će izbjegavati negativnu emociju, kao što je prihvatanje kolektivne krivice, jer ona narušava pozitivnu sliku o vlastitoj grupi, za razliku od osoba sa umjerenom etničkom identifikacijom koje će biti sklonije prihvatanju kolektivne krivice i spremnosti na izvinjenje i reparaciju, procjenjujući da navedene aktivnosti ne ugrožavaju status grupe (Klein, Licata i Pierucci, 2011: 52). S obzirom da je nivo prihvatanja kolektivne krivice nizak među osobama sa veoma visokim nivoom etničke identifikacije, „paradoks grupne identifikacije” (Roccas, Klark i Leviata, 2004: 138; Mashuri i Zaduqisti, 2014: 259) gubi na vjerodostojnosti uslijed aktiviranja mehanizama usmjerenih na očuvanje pozitivnog socijalnog identiteta (Klein, Licata i Pierucci, 2011: 564; Doosje, Branscombe, Spears, Manstead, 2004: 99; Iyer, Wayne Leach i Pedersen, 2004: 271). Različiti mehanizmi mogu uticati na (ne)ispoljavanje kolektivne krivice, tačnije, ukoliko pripadnici grupe smatraju da njeni članovi nisu uzrokovali nepravedan događaj (Doosje i sar., 2004: 98; Branscombe i Miron, 2004. prema Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004: 19), te ukoliko se agresivna akcija opravdava nastalim okolnostima međugrupnih sukoba (Lickel, Schmader i Barguisaau, 2004: 42; Schmitt, Branscombe i Brehm, 2004: 82; Jelić, Čorkalo Biruški, Ajduković, 2013: 6; Mallett i Swim, 2007: 58,59) dolazi do izbjegavanja javljanja kolektivne krivice i očuvanja pozitivne slike o vlastitoj socijalnoj grupi.

Dobijeni rezultati ukazuju na značaj socijalnog identiteta tj. etničke identifikacije na razvoj negativnih emocija kao što je krivica (Fischer i Mensead, 2010: 463; Smith, 1993, prema Salmela, 2014: 165), ali samo do određenog nivoa koji omogućava suočavanje sa zločinima počinjenim od strane pripadnika vlastite grupe. Značaj grupne pripadnosti i socijalnog identiteta tako ne možemo isključiti kao bitan preduslov javljanja kolektivne krivice, ali moramo uzeti u obzir određene mehanizme koji utiču na različit odnos intenziteta etničke vezanosti i prihvatanja kolektivne krivice.

Da su slijepi i konstruktivni patriotizam bitan odraz grupne vezanosti, pokazuje i pozitivna korelacija etničkog identiteta i navedenih komponenti patriotizma (Staub, 2003: 498). Očekivano, slijepi patriotizam predstavlja aspekt grupne vezanosti koji je u negativnom odnosu sa prihvatanjem kolektivne krivice, dok, sa aspekta moderirajućeg uticaja, kod osoba sa srednjim i visokim nivoom slijepog patriotizma raste negativan uticaj etničkog identiteta na kolektivnu krivicu. Slijepi patriotizam predstavlja odraz homogenizacije i prihvatanja svih političkih postupaka vlastite grupe, čime umanjuje spremnost preispitivanja zločina i suočavanja sa odgovornošću kao bitnim preduslovima za razvoj kolektivne krivice (Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004: 18). U osnovi slijepog patriotizma leže vrijednosti koje su usmjerene na potpunu lojalnosti grupi, bez otvorenosti za promjene i suočavanje sa pitanjima koja narušavaju pozitivnu sliku vlastite grupe (Raifen Tagar, Morgan, Halperin, Skitra, 2013: 6; Klandermans, Werner i Doorn, 2008: 345).

Sa druge strane, konstruktivni patriotizam predstavlja aspekt grupne vezanosti, povezan sa preispitivanjem i kritikovanjem grupnih postupaka usmjerenih ka pozitivnim promjenama, te utiče na prihvatanje kolektivne krivice, ali njegov medijacioni efekat podilazi negativnom odnosu etničke identifikacije prema prihvatanju kolektivne krivice. Različit uticaj slijepog i konstruktivnog patriotizma na prihvatanje kolektivne krivice donekle možemo povezati sa istraživanjima koja su pokazala da liberalna politička ideologija utiče na sklonost ka prihvatanju kolektivne krivice, za razliku od konzervativne političke ideologije (Raifen Tagar, Morgan, Halperin, Skitra, 2013: 6; Klandermans, Werner i Doorn, 2008: 348; Roccas, Klar i Leviatan, 2004: 135; Licata i Klein, 2010: 53). Osobe sa visokom etničkom identifikacijom su sklone visokom prihvatanju ne samo slijepog, nego i konstruktivnog patriotizma, čime formiraju uvjerenja koja ističu potrebu bespogovorne poslušnosti grupe, uz istovremenu konstruktivnu kritiku. Iako konstruktivni patriotizam podstiče ispoljavanje kolektivne krivice, njegov posredni uticaj između etničke identifikacije i kolektivne krivice je malog, pozitivnog efekta, pri čemu se ne ispoljavaju značajne promjene u odnosu etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice. Visoka etnička vezanost ima negativan uticaj na prihvatanje kolektivne krivice, te možemo pretpostaviti da se svaki vid suočavanja i prihvatanja odgovornosti doživljava kao izdaja vlastite socijalne grupe, pri čemu se aktiviraju različiti mehanizmi usmjereni na očuvanje pozitivnog socijalnog identiteta (Doosije i sar. 2004: 98; Roccas, Klar i Leviatan, 2004: 136), a koji potencijalno mogu imati veći uticaj na odnos etničkog identiteta i kolektivne krivice u poređenju sa konstruktivnim patriotizmom.

Pored utvrđenog odnosa etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice, kao i odnosa etničkog identiteta i kolektivne krivice u zavisnosti od nivoa slijepog patriotizma, u ovom istraživanju nismo mogli utvrditi jasan posredni odnos konstruktivnog patriotizma. Ostaje otvoreno pitanje na koji način konstruktivni patriotizam samostalno značajno doprinosi prihvatanju kolektivne krivice, a istovremeno podilazi negativnom odnosu etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice. Različiti vidovi grupne vezanosti i orijentacije doprinose negativnom ili pak pozitivnom odnosu prema drugim grupama, ali dio odgovora leži u samom političkom i društvenom kontekstu koji podstiče određene vidove grupne vezanosti. Ukoliko je među članovima grupe izražena sigurna identifikacija za vlastitu grupu, bez osjećaja ugroženosti, njihov odnos prema vlastitoj grupi je pozitivniji, te je niža potreba distanciranja vlastite grupe od drugih grupa (Duckitt, 1989. prema Druckman, 2010: 57). Dobijene rezultate tako možemo povezati sa aktuelnom političkim kontekstom u BiH, u kojem konstantno poređenje etničkih grupa i osjećaj međusobne ugroženosti povećava etničku homogenizaciju i distanciranje, umanjujući efekat konstruktivnog patriotizma u odnosu etničkog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice.

U narednim istraživanjima bi bilo značajno ispitati koji dodatni mehanizmi u interakciji sa etničkom identifikacijom utiču na nivo prihvatanja kolektivne krivice. S obzirom da osobe sa srednjim nivoom etničke vezanosti najviše prihvataju kolektivnu krivicu, ispitivanje uticaja političke ideologije i spremnosti suočavanja sa grupnom odgovornošću može doprinijeti utvrđivanju faktora koji posreduju odnosu socijalnog identiteta i prihvatanja kolektivne krivice među navedenim grupama ispitanika. Pri tome moramo imati u vidu starosne razlike i specifičnosti različitih generacija ispitanika, koje nisu uzete u obzir u ovom radu. Istraživanjem su obuhvaćene mlađe i starije generacije ispitanika koji su odrasli u različitim socijalnim i političkim okolnostima, tako da njihovo iskustvo može da oblikuje neke od procesa obuhvaćenih ovim radom. Dobijene rezultate tako nije moguće generalizovati, s obzirom da je riječ o prigodnom uzorku, ali se dalja razmatranja mogu usmjeriti na ispitivanje eventualnih specifičnosti odnosa etničke identifikacije i prihvatanja kolektivne krivice među mlađim i starijim generacijama stanovništva.

Literatura

- Branscombe, R. Nyla., Doosje, Bertjan (2004). International Perspectives of the Experience of Collective Guilt. Branscombe, R.N., Doosje, B. (Eds.). *Collective Guilt: International Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Branscombe R. Nyla., Slugoski, Ben, Kappen, M. Diane. (2004). The Measurement of Collective Guilt: What It Is and What It Is Not. Branscombe, R.N., Doosje, B. (Eds.). *Collective Guilt: International Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caouette, Julie. (2003). The role of collective guilt in the righting of injustices perpetrated by powerful groups: Unravelling intrapsychic processes of collective guilt through indirect measures [Doctoral dissertation, McGill University Montréal], pristupljeno na (26.10.2015.) <http://www.google.ba/url?s>

- a=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fdigitool.library.mcgill.ca%2Fthesisfile96787.pdf&ei=Uun2U7uXNYiN7QbKqoG4DA&usg=AFQjCNGUZgH0TjH-SJ__TEhBsRiIirBDZQ&bvm=bv.73373277,d.ZGU.
- Clarke, Rochelle. (2011). Group-based guilt and shame in the desegregated context: the role of the perception of social change and ingroup identification [Master's thesis, University of Forte Hare, East London Campus] pristupljeno na (26.10.2015.) <http://www.google.ba/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fufh.netd.ac.za%2Fbitstream%2F10353%2F513%2F1%2FRochelle%2520Clarke%2520Masters%2520Dissertation.pdf&ei=per2U->
- Doosje, Bertjan, Branscombe, R. Nyla, Spears, Russell, Manstead, S.R. Antony. (1998). Guilty by Association: When One's Group Has a Negative History. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75: 872–886.
- Doosje, Bertjan, Branscombe, R Nyla., Spears, Russell, Manstead, S.R. Antony. (2004). Consequences if National Ingroup Identification for Responses to Immoral Historical Events. Branscombe, R.Nyla, Doosje, Bertjan. (Eds.). *Collective Guilt: International Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Druckman, Daniel (2010). Nationalism, Patriotism, and Group Loyalty: A Social Psychological Perspective. *Mershon International Studies Review*, 38: 43–68.
- Fischer, H. Agneta, Manstead, Antony. (2012). Social Function of Emotion. Lewis, M., Laviland-Jones, J.M., Fildman Barret, L. (Eds.). *Handbook of Emotions*. New York: The Guilford Press.
- Gunn, R.Gregory, Wilson, E.Anne. (2011). Acknowledging the Skeletons in Our Closet: The Effect of Group Affirmation on Collective Guilt, Collective Shame, and Reparatory Attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37: 1474–1487.
- Hayes, Andrew. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical Mediation Analysis in the New Millennium. *Communication Monographs*, 76: 408–420.
- Iyer, Aarti, Wayne Leach, Colin, Pedersen, Anne. (2004). Racial Wrongs and Restitutions: The Role of Guilt and Other Group-Based Emotions. Branscombe, R.N., Doosje, B. (Eds.). *Collective Guilt: International Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jelić, Margareta, Čorkalo Biruški, Dinka, Ajduković, Dean. (2013). Predictors of Collective Guilt after the Violente Conflict. *Collective Antropology*, 37: 1–10.
- Klandermans, Bert, Werner, Merel, Doorn, Marjoka. (2008). Redeeming Apartheid's Legacy: Collective Guilt, Political Ideology, and Compensation. *Political Psychology*, 29: 331–349.
- Klein, Olivier, Licata, Laurent, Pierucci, Sabrina. (2011). Does group identification facilitate or prevent collective guilt about past misdeeds? Resolving the paradox. *British Journal of Social Psychology*, 50: 563–572.
- Kuljić, Todor. (2002). *Prevladavanje prošlosti: uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Leeuwen, Esther, Dijk, Wilco, Kaynak, Umit. (2013). Of Saints and Sinners: How Appeals to Collective Pride and Guilt Affect Outgroup Helping. *Group Processes&Intergroup Relations*, 16: 781–796.

- Lickel, Brian, Schmader, Toni, Barquissau, Marchelle. (2004). The Evocation of Moral Emotions in Intergroup Contexts: Distinction Between Collective Guilt and Collective Shame. Branscombe, R.N., Doosje, B. (Eds.). *Collective Guilt: International Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Licata, Laurent, Klein, Olivier. (2010). Holocaust or Benevolent Paternalism? Intergenerational Comparisons on Collective Memories and Emotions about Belgium's Colonial Past. *International Journal of Conflict and Violence*, 4: 45–57.
- Mallett, K. Robyn, Swim, K. Janet. (2007). The Influence of Inequality, Responsibility and Justifiability on Reports of Group-Based Guilt for Ingroup Privilege. *Group Processes & Intergroup Relations*, 1: 57–69.
- Mashuri, Ali, Zaduqisti, Esti. (2014). National Identification and Collective Emotions as Predictors of Pro-Social Attitudes Toward Islamic Minority Groups in Indonesia. *Europe's Journal of Psychology*, 10: 255–276.
- Matera, Camilla, Giannini, Marco, Blanco, Amalio, Smith, B. Peter. (2005). Autostereotyping and National Identity in The Spanish Context. *Interamerican Journal of Psychology*, 1: 83–92.
- Miles, Jeremy, Shevlin, Mark. (2001). Applying Regression and Correlation. A Guide for Students and Researchers. London: Sage Publications.
- Preachers J. Kristopher, Hayes, A. (2004). SPSS nad SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36: 717–731.
- Raifen Tagar, Michael, Morgan, Scott, Halperin, Eran, Skitra, J. Linda. (2013). When ideology matters: Moral conviction and the association between ideology and political preferences in the Israeli-Palestinian conflict. *European Journal of Social Psychology*. DOI: 10.1002/ejsp.1993.
- Reik, M. Blake, Luna, R. Lindsey, Schnabelrauch, A. Chelsea. (2014). Transgressors' guilt and shame: A longitudinal examination of forgiveness seeking. *Journal of Social and Personal Relationships*, 31: 751–772.
- Roccas, Sonia, Klar, Yechiel, Leviatan, Ido. (2004). Exonerating Cognitions, Group Identification, and Personal Values as Predictors of Collective Guilt among Jewish-Israelis. Branscombe, R.N., Doosje, B. (Eds.). *Collective Guilt: International Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Salmela, Mikko. (2014). The Functions of Collective Emotions in Social Groups. Konzelmann Ziv, A., Bernhard Schmid, H. (Eds.). *Institutions, Emotions, and Group Agents*. London– New York: Springer.
- Schatz, T. Robert, Staub, Ervin, Lavine, Howard. (1999). Blind Versus Constructive Patriotism. *Political Psychology*, 20: 151–174.
- Schmitt, T. Michael, Branscombe, R. Nyla, Brehm, W. Jack. (2004). Gender Inequality and the Intensity of Men's Collective Guilt. Branscombe, R.N., Doosje, B. (Eds.). *Collective Guilt: International Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Staub, Ervin. (2003). *The Psychology of Good and Evil. Why Children, Adults, and Groups Help and Harm Others*. Edinburgh: Cambridge University Press.
- Thomas, F. Emma., McGarty, Craig, Mavor, I Kenneth. (2009). Transforming „Apaty Into Movement”: The Role of Prosocial Emotions in Motivating Action for Social Change. *Personality and Social Psychology Review*, 13: 310–333.